

A dogmatikus romanticizmus már alaptermészetéből eredően is rózsaszínben látja a társadalom problémáit, szeret antirealista modellekben gondolkodni. Úgy véli, hogy a szocializmusban automatikusan megszűnik a bűnözés, csak elvétve, véletlenszerűen fordulhatnak elő törvényszegések. Ez a társadalmi valóság sokrétű, bonyolult mozgásmechanizmusa előtt értetlenül-szemérmesen szemet hunyó, merev felfogás abból a voluntarista képzelgésből indul ki, hogy a szocialista termelési viszonyok közepette az állampolgárok magas szintű tudata két-három évtized alatt általánossá válik az egész társadalomban, s ennek nyomán gyorsan felszámolódik a kriminalitás.

Erre a hamis feltételezésre a mindennapi élet rácsafol: törvényszékeink gyakorlata bizonyítja, hogy még elég gyakran vannak nálunk is sikkasztások, lopások, betörések, huligán cselekedetek, sőt olykor emberi élet ellen elkövetett bűntettek. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a szocialista társadalmi rend szerkezete és a bűnözés között lényegi összefüggés állna fenn. Csupán arra a marxista filozófiai igazságra figyelmeztet, hogy a kriminalitás a szocializmusban is társadalmi körülmények determinálta jelenség, s objektív és szubjektív feltételek összjátékának következményeként alakul ki. A tudományos, realista társadalomszemléletnek tehát számolnia kell azzal, hogy szocialista építésünk mai szakaszában is vannak, létrejöhetnek olyan okok és feltételek, amelyek bűnözésre csábíthatnak. Más szóval a szocializmusban sem szűnnek meg spontán módon a krimogén, bűnözésre hajlamosító tényezők. Statisztikai adatokra támaszkodva a marxista kriminológusok joggal állapítják meg: az átmeneti társadalomban a bűnözés növekedése, csökkenése és stagnálása váltogatja egymást. A megvitatásra bocsátott új Büntetőtörvénykönyv-tervezet is számot vet a valóság tényeivel, amikor a bevezető részben leszögezi: „Társadalmi rendünk feltételei között, amikor az ország gazdasági haladása és az egész nép jólétének emelése a szocialista tulajdon gyarapodásától és megszilárdításától függ, e tulajdon megvédelme valamennyi honpolgár alapvető kötelessége. Mindaz, ami csorbítja az állami vagy a szövetkezeti tulajdon, népünk odaadó és önzetlen munkájának eredményeit, a dolgozók, a szocialista társadalom érdekeit sújtja. Éppen ezért a Büntetőtörvénykönyv tervezete kifejezésre juttatva ezeknek az érdekeknek a védelmét, megfelelő büntetéseket ír elő a tolvajok és a sikkasztók ellen, mindazok ellen, akik tékozzolják a közös vagyont, vagy hanyagul kezelik azt.

...büntetéseket ír elő az egyén élete, testi épsége, szabadsága és méltósága ellen, a honpolgárok munkával szerzett személyi vagyona ellen irányuló cselekményekre.“

Ha társadalomépítésünkben a mechanikus-dogmatikus nézetek érvényesülnének, akkor már nem is volna szükség bűnüldözésre, büntető szankciókra, átnevelésre. A Tervezet szövegéből is világosan kitetszik

azonban, hogy az új szocialista intézmények, az új szocialista tudat kialakulása a régivel szembeni szüntelen harcban megy végbe. „Ezzel elmentmondásos helyzetek keletkeznek, amelyek mind objektív, mind szubjektív vonatkozásban bűnözésben realizálódó konfliktusokat produkálhatnak” — állapítja meg egy szakíró.

De mik is ezek a konfliktusos helyzetek, társadalmi életünkben milyen krimogén tényezők hathatnak még? Nehéz erre a kérdésre szociológiai, lélektani és kriminológiai szempontból egyaránt hiánytalanul válaszolni. A bűnözés okainak feltárása részletekbe menő, minden egyedi esetet feldolgozó munkát igényel. Hiszen minden bűncselekményt más és más tárgyi és személyi körülmények között követnek el, nem is szólva arról, hogy egy-egy konkrét ügyben is bonyolultak az összefüggések. Ez érthető, mert minden egyén — akár gazdagon kibontakozott, akár alacsony fokon megrekedt személyiség — külön világ. Nincs két ember, akinek élményrétegződése, érzelmi élete, temperamentuma, jellemképlete, tudati szintje mikroszkopikus pontossággal azonos volna. Mindaddig tehát, amíg a szociológusok, kriminológusok, pszichológusok, elmeorvosok, statisztikusok interdiszciplináris együttműködésén alapuló (s hazai viszonylatban életrehívandó) bűnözés-szociológia nem végez tudományos vizsgáladásokat, s nem ad szintetikus helyzetképet, addig kockázatos szörványos — és mindig egyedi sajátosságokkal átszótt — esetekből általános érvényű következtetéseket levonni.

*

Jogalkalmazásunk szakembereinek tapasztalatai és pszichológusok véleménye alapján talán mégsem érdektelen a bűnözés okainak néhány gyakrabban előforduló, tapasztalatilag észlelt csoportjára felfigyelnünk.

Az összes bűnesetek zömét nálunk még mindig a közvagyon ellen irányuló bűntettek alkotják. Sőt, az utóbbi években a tolvajok, sikkasztók, csalók száma emelkedő irányzatot jelez. Ezért a bűnözés etiológiájában elsősorban e törvénysértések okait kell keresnünk. Ha tekintetbe vesszük, hogy a társadalmi tulajdon elleni bűntettek nagy részét nem visszaeső, hivatásos bűnözők követik el, hanem olyan egyének, akik bizonyos körülmények között első ízben, alkalomszerűen kerülnek súlyos vagy kevésbé súlyos összeütközésbe a Büntetőtörvénykönyv paragrafusaival, akkor az anyagi-társadalmi okok primátusa nem vitatható. Bíróságaink ítélő-tanácsai gyakran találkoznak az anyagiasság, gyors meggazdagodási vágy s ennek törvénytelen kielégítésére irányuló mesterkedések eseteivel. Ugyanis nagyon ritkán fordul elő, hogy valaki azért károsítsa meg a közvagyon, mert munkája javadalmazásán alapuló költségvetése nem biztosíthatta volna a létfenntartáshoz szükséges minimális lehetőségeket.

Az emberi természet azonban nem békél meg minimumokkal. A szocializmus örvendetes, egészséges jelenségei közé tartozik az igények szüntelen növekedése. Anyagi-civilizatorikus és kulturális téren egyaránt. Am az igények kielégítésének mértéke és üteme a szocializmusban a társadalom javára végzett munka mennyiségéért és minőségéért járó törvényes jövedelemtől függ. E tekintetben a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely szerint történő rétegződésnek gazdasági determináló ereje van. Eleve szoros korlátok közé zárja az igénykielégítés lehetőségeit, meg-

szabja az egyéni és családi költségvetés kereteit. Kétségtelen, hogy egy 1200—1500 lejes jövedelmű vállalati könyvelő, pénztárnok, belső pénzügyi ellenőr, raktárnok vagy anyagbeszerző lényegesen kisebb mértékben elégítheti ki igényeit, mint a havi 3500—4000 lejessel javadalmazott gyárigazgató vagy főmérnök. Az igények viszont már sokkal nehezebben — s elvben nem is — hierarchizálhatók. Az ésszerűség határai között jelentkező igények terjedelme és szintje sem jogi-adminisztratív, de még tudati ráhatással sem szabályozható. Senki sem tilthatja meg a könyvelőnek, hogy ne kívánjon magának lakályosan berendezett otthont, mosógépet, hűtőszekrényt, tévé-készüléket, sőt — horribile dictu — még autót is. De a kisebb-nagyobb fizetésű alkalmazott mindezt vagy mindezeknek egy részét csak rendkívül szoros költségvetési megszigorításokkal, más szükségletek kielégítéséről való lemondással, gyakran messzi távlatban szerezheti meg. Világos, ez egymagában, sajátos szubjektív körülmények közbejárás nélkül még nem vezet törvényszegéshez, de a morálisan ingatag emberben mocoogni kezdhet a kísértés ördöge. Pillanatra se feledjük, hogy szocialista társadalmunk sok milliós népességéhez viszonyítva a törvényszegők elenyésző hányadot képviselnek. De bennünket éppen az érdekli, hogy e kis töredék esetében milyen okok váltják ki a társadalmi inadaptációnak is felfogható bűnözés jelenségeit.

Ám, fürkässzük tovább képzelt emberünk gondolatmenetét. Mit lát, ha maga köré néz? Különböző jelenségeket. Például azt, hogy vannak nála szűkösebben élők, de bőven akadnak olyanok is, akik háztartásuk gépesítésén már rég túl vannak, s már ilyen vagy olyan típusú autón száguldoznak. De az is feltűnik neki, hogy a nála kisebb fizetésű szomszédja éppen most cseréli ki régi bútorait új garnitúrával, és ő, ha megszakad is, képtelen előteremteni a megrozszant kanapé javítására szükséges pénzt. Persze, a szomszédnak könnyű: fodrászüzletben dolgozik, dől zsebébe a borraival. Kitesz egy második fizetést, meg aztán gyerekek sincs. De egy könyvelőnek ki ad borraival? Az irodában nincs második fizetés. Legfeljebb néha negyedévi prémium. Itt akaratlanul is felmerül a kérdés: nem szorul-e revideálásra az a gyakorlat, amely szerint pincérek, borbélyok, fodrászok és más szolgáltatást végzők javadalmazását eleve abból a feltételezésből kiindulva szabják meg, hogy hát úgylis pótolhatják borraivalókból.

Emberünk akarva-akaratlan tűnődni kezd. Sok minden megfordul a fejében. Végül is odalyukad ki, hogy a hivatali előléptetéstől nem várhat sokat, az osztályon teljes a létszám. Igaz, egy-két év múlva számíthat rá — osztályvezetője határozottan megígérte —, hogy magasabb fizetési kategóriába javasolja. Havi 150 lejt hoz ez majd a házhoz. Nem sok, de jó, hogy megbecsülik az ember munkáját. Gondolt már arra is, hogy beiratkozik levelező hallgatónak közgazdaságira. Aztán lemondott róla, negyven felé már nehéz az ilyesmi. Az irodában tehát nagyobb kilátásai nincsenek, nyugdíjazásig ott maradhat a könyvelőségen. Meditálásai közben rádöbben: különbség mutatkozik az ambíciók és a lehetőségek között. Nem lévén sem közgazdász, sem szociológus, nem képes kielégítő magyarázatot találni. Nincs tisztában a szocializmus fejlődésének objektív törvényszerűségeivel. Nem érzékeli a logikus kapcsolatot saját életszínvonalának emelkedése és a közvagyon gyarapodása között. S az is kiesik figyelméből, hogy a szocializmusban a társadalom

Javára végzett munka mennyisége és minősége szabja meg a javadalma-
zást. Értelmét nem foglalkoztatják a fejlődés távlatai. Tudata csak a té-
nyeket regisztrálja.

Nem is kell különösebben bizonygatni, hogy a szocialista viszonyok
között is fennálló anyagi egyenlőtlenségek, a különböző boldogulási le-
hetőségek észlelése zavarólag hat sokak érzésvilágára, mentalitására, mó-
dosíthatja világnézetüket, gyengítheti morális tartásukat. Ehhez még ve-
gyük hozzá, hogy sok kisebb sikkasztó és tolvaj embertársától soha nem
venne el semmit, de az államot elvont fogalomnak tekinti, amelyről csak
hallani és olvasni lehet, de kézzel foghatóan érzékelni nem. Nos hát egy
ilyen láthatatlan fantomtól miért ne lehetne néhány zsák cementet el-
emelni, miért ne lehetne belemarkolni a kasszájába... úgyszintén annyi van
neki mindenből. Egyes hanyag, felelőtlen alkalmazottai hagyják például,
hogy ősszel a vasútállomásokon eső verje-rothassza azt a temérdek ku-
koricát.

Mennyi fonákságot, hanyag gazdálkodást, kirívó protekciózást, hiva-
tali packázást, hatalommal való visszaélést, jogtalan előnyszerzést tapasztal-
hatott a kis dézsmáló, mielőtt bíróság elé állították volna. A szocia-
lista törvényesség megsértésének eseteit is láthatta, vagy hallhatott ilye-
nekről. Szerte az országban hány százezren rágódnak ezeken a problé-
mákon. S közöttük nem egy a gyöngye jellemű ember, aki adandó alka-
lommal hozzányúl a társadalmi tulajdonhoz.

A Központi Bizottság június 19-i plenáris ülésén tartott beszédében
Nicolae Ceaușescu elvtárs a közvagyon dézsmálóiival, a törvénytelen jöve-
delemre vadászókkal szemben méltán hangsúlyozta: „Az egyik szociális
probléma, amely szintén foglalkoztatja a pártot és az államot, a jövedelem
aránytalansága, ami a törvénytelen tevékenységből, vagyis abból fakad,
hogy számos egyén spekulációt folytat, s főleg a közvagyon rovására
elkövetett bűncselekményekből származik. Vannak emberek, akik méltán
váltják ki a honpolgárok jogos felháborodását azzal, hogy összehasonlítha-
tatlannal többet költenek, mint amennyit becsületes munkával megkeres-
hetnek, mint amennyit a társadalmi ranglistán betöltött funkciójuk nyújt.
Kétségtelen, hogy a többletjövedelem, amelyre ezek szert tesznek, a rend-
szerünk társadalmi viszonyait jellemző normák megszegéséből, a szocia-
lista etika elveinek és a nép általános érdekeinek megsértéséből szár-
mazik.

Ahhoz, hogy felszámoljuk a tisztességtelen meggazdagodásnak ezeket
a forrásait, s főleg a lopást és a sikkasztást az állami vagyonból, ahhoz,
hogy megakadályozzuk bármilyen meggazdagodást a társadalom hasz-
nára végzett munkán kívül, erősíteniünk kell bírósági és milícia szerveink
tevékenységét, s fokoznunk kell a közvélemény szerepét a társadalmi élet-
ben, növelnünk kell a dolgozók éberségét és kombattivitását, fejleszte-
nünk kell a társadalmi ellenőrzés különböző formáit.“

Szocialista társadalomépítésünk e jogos követelményeit a Nagy
Nemzetgyűlés júniusi ülésén közmegelegedésre már törvényerőre is
emelte.

*

A kriminalitás összetett társadalmi-pszichikai jelenség. Durva szimp-
likálás volna egyetlen okra visszavezetni. Minden bűncselekmény mö-
gött több ok, az okok láncolata, egész összefüggési rendszer húzódhat

meg. Gondoljunk csak arra is, hogy az emberben különböző vágyak, óhajok, hajlamok élnek — lappangó vagy virulensebb módon. Ezek közül említsünk meg kettőt: a könnyen megszerezhető előnyök és a társadalmi presztízs utáni vágyat. Hiába is tagadnók (a pszichológia ügyis ránkolvasná), egyesek hajlamosak arra, hogy munka és különösebb erőfeszítés nélkül anyagi javakhoz jussanak. Évezredek során mélyen az idegekbe fészkelte magát ez a vágy. (Ezzel kapcsolatban jegyezte meg tréfásan egyik tekintélyes büntetőjogászunk: „Kissé mindannyian a Büntetőtörvénykönyv árnyékában élünk.”) Tréfa ide, tréfa oda: az ember e mélyen begyökerezett szerzési ösztöne, ha nem működik kellő hatékonysággal a második jelzőrendszer — a tudat — szintjén kialakult társadalmi gátlásmechanizmus, csábító helyzetekben bűncselekményben juthat kifejezésre. Jó és rossz irányt szabhat emberi cselekvéseknek a társadalmi presztízstre törekvés. Szinte második természetünk az elismerés, a személyünk iránt megnyilvánuló megbecsülés óhajtása. C. Wright Mills jeles amerikai szociológus *Az uralkodó elit* című munkájában idézi John Adams mélyenszántó megállapítását: „A vágy mások megbecsülése után olyan valódi igénye az emberi természetnek, mint az éhség — és a világ mellözése és megvetése éppoly keserű fájdalom, mint a köszvény vagy az epekó . . .”

Mi köze van ennek a bűnözéshez? Látszólag és a felszínen kevés, de ha a tudat és tett közötti pszichikai összefüggés nyomvonalán közelítjük meg a problémát, akkor már fontos áttételes kapcsolatokra bukkanhatunk. Mert nézzük csak. A társadalmi presztízsnak roppant széles a skálája: egy hűtőszekrény birtoklásától vagy egy telefon-előfizetéstől egészen a magas közbiztonsági tisztviselésig, a tudományos vagy művészi hírnévig. A mi esetünkben maradjunk csupán az alsóbb régiókban. Társadalmunkban elvileg a munka egymagában is presztízst jelent. A szocialista morál értékrendszere szerint az ember megbecsülésének fő kritériuma az, hogy képességeihez mértén becsületesen dolgozik. Következésképpen minden dolgozónak van társadalmi presztízse. Az életben azonban ezzel az elvont presztízsz-minimummal csupán nagyon kevesen érik be. Az emberek nagy része szeretne több lenni vagy többnek látszani, mint ami. Ezt empirikusan is könnyű felmérni. János bácsi egy jobb, különlegesebb pipára vágyik, mint amilyen a szomszédjáé. Ezzel felkeltené, maga felé irányítaná az ismerősök figyelmét: valamivel kitűnne. Vigyázat: János bácsi azzal, hogy szebb pipát vásárol, még nem lesz bűnöző, de ha valaki a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye szerint kijáró presztízst fékezhetetlen türelmetlenséggel szeretné megtoldani egy divatosabb márkájú autóval, s erre törvényes jövedelme belátható időn belül nem ad lehetőséget, az már esetleg könnyen a bűnözés útjára léphet. Az anyagi eszközökkel és személyi képességekkel összhangban nem álló — s gyakran vulgárisan értelmezett — presztízsz hajszolása, hiúsági hajlamok, feltűnési viselkedések kiélése a szocializmusban is tapasztalható jelenség, s krimogén hatásával még sokáig számolhat a tudományos társadalomszemlélet.

A kriminológiai szakirodalom és a gyakorló bírák egyaránt az alacsony kulturális színvonalban látják a bűnözés egyik jellegzetes okát. Bíróságaink tapasztalata szerint a becsületsértések, súlyos rágalmozások, a testi sértések, a garázdaságok jelentős hányada műveletlen, ala-

csony iskolai végzettségű egyének rovására írható. Más szocialista országok tapasztalata is erre utal.

Közismert a túlzott alkoholfogyasztás, a szenvedéllyé vált iszákosság krimogén jellege is. Egyrészt abban az értelemben, hogy a részeg ember kevésbé ura indulatainak, elevenbe, holtba beleköt, s garázdálkodása során könnyen gyilkossá is válhat. Másrészt az alkohol megzavarja a gátlásmechanizmus működését, csökkenti a felelősségérzetet, aláassa a morális ellenállást. Egy postatisztviselő naponta két deci rum árát lopta el a kezelésében levő közpénzből. Évekig folyt ez így, míg a napi 8—10 lej sok ezres hiányra duzzadt fel. Átkos szenvedélyéért néhány évi szabadságvesztéssel kellett fizetnie.

A rendezett, harmonikus családi életet élő ember félti közvetlen hozzátartozóit, következképpen cselekedeteit alaposabban megfontolja. Más a helyzet azonban a felbomlott vagy széthullásnak indult családi közösség esetében. Ilyenkor rendszerint a költségvetés is felborul, s ha az egyensúlyt nem lehet többletmunkával helyreállítani, könnyen erkölcsi rövidzárlat következhet be. S ennek tözsomszédságában ott van a bünözés. Csak megfelelő alkalom kell hozzá. Különben is, az alkalom magában hordhatja a közvagyon megkárosításának potenciális lehetőségét. Ezt a népi bölcsesség is jelzi, amikor azt mondja: alkalom szüli a tolvajt. Tiberiu Bogdan bünügyi pszichológiai jegyzeteiben hivatkozik Erich Wulffen kriminológus megállapítására, aki szerint vannak foglalkozások, amelyek bünözéshez vezetnek. Főleg kereskedők, hivatalnokok, postások vannak kitéve a csábításnak. Vagyis olyan személyek, akikre anyagi javak kezelését bízták. Természetesen, itt is óvakodnunk kell az általánosítástól, annál is inkább, mert a gyakorlatban az ilyen foglalkozásúak elenyésző hányadánál következik be morális rövidzárlat.

A hivatásos, visszaeső bünözők társadalmi képlete egyszerűbb, mint az alkalmoszerű törvényszegőké, noha pszichológiai vagy elmekörtani szempontból érdekes anyagot szolgáltathatnak, különösen, ha egyéni életútjukat vizsgáljuk. Erich Wulffen, szerint a hivatásos bünözöket általában az állandó, társadalmilag hasznos munkára való pszichikai képtelenség jellemzi. Ez a képtelenség negatív magatartással párosul mindazokkal szemben, akik szervezett termelőtevékenységet végeznek. A hivatásos bünözőknél az állandó elfoglaltságot jelentő munkával szemben jelentkező megvetés örökös nyugtalanságot idéz elő, és a szüntelen ingerlékenység állapotában élnek. Beidegződéseik, megrögzött szokásaik társadalomellenes tartalmat hordoznak. A gyökerek itt gyakran a gyermekkorba, züllött családi életbe, bünöző környezetbe nyúlnak vissza, vagy esetleg öröklött idegrendszeri, agyfiziológiai sajátosságok hajlamosították őket kedvezőtlen körülmények között.

A bünözés statisztikai képét valamelyes mértékben rontja a büncelemekények formális értelmezése. Olykor előfordul, hogy bünüldöző szerveink és bíróságaink a közvagyon kárára elkövetett büntettnek minősítenek olyan ügyeket, amelyekben a vádlott nem okozott kárt. Senki sem vitatja, hogy a társadalmi tulajdont védeni kell, kellő körültekintéssel és kellő szigorral. Viszont éppoly igaz: szocialista demokráciánk további fejlődésének nem kedvez, ha a dogmatikus fetiszizálás szemlélete mesterségesen kreál bünpereket. E tekintetben nagy nyomatókkal esik latba bíránk felkészültsége. S a tapasztalat szerint ez egyes esetekben

még nem kielégítő. Tudott dolog, hogy a szakmailag jól képzett, filozófiailag és lélektanilag is művelt bíró bölcsebben ítél, mint az ilyen kvalitásokkal még nem rendelkező vagy a fásult bürokratikus gyakorlatba süppedt társa.

*

Kétségtelen, a szocializmusban még van és lehetséges bűnözés. De egy másfajta dogmatizmusba esnénk, ha nem vesszük tudomásul, hogy a szocialista építés éveiben a tömegek tudatában és állampolgári magatartásában számottevő pozitív változások következtek be. Ma már nem abban a társadalmi közegben élünk, mint húsz esztendővel ezelőtt. A marxista filozófia koncepciója alacsonyabb vagy magasabb fokon gazdagította, humanizálta a nép tudatvilágát. Elévülhetetlen érdeme ez a párt következetes nevelőmunkájának. Persze, azért, hogy a szocialista etika normái ösztársadalmi viszonylatban és külön minden honpolgár tudatában uralkodóvá válhassanak, még sokat kell fáradoznunk. Ebben nélkülözhetetlen fegyverünk a valóságtól nem riadozó, elmélyült, tudományos társadalmi önismeretünk. A bűnözésre távlatilag a végső csapást nem a bűnüldöző szervek mérik, hanem a sokoldalúan kifejlődött, magas szintű tudat.

Kozma István: Nagybányai utcarészlet